

МАКТАБГАЧА ЁШДА ТАФАККУРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Ассисцент Мейлиева Шохиста Рустамовна

Талаба Бобожонов Нуримон Шахриёр ўғли

Қарши Давлат Техника Университети

Аннотация: Бугунги кунда Ўзбекистонда мактабгача таълим ташкилоти таълим-тарбиявий фаолиятини тубдан ислоҳ қилиш узлуксиз таълим соҳасидаги туб ижтимоий-сиёсий ўзгаришларнинг бош мақсадларидан бири сифатида эътироф этилган, чунки мактабгача таълим узлуксиз таълимнинг ilk бўғини, унинг ilk босқичи сифатида эътироф этилади.

Калит сўзлар: тафаккур, мактабгача таълим, амалиёт, узлуксиз таълим, дидактика, кўргазма

Кириш

Мактабгача ёшдаги тафаккур жараёнини таҳлил қилиб, кўплаб муаллифлар шахс ҳаётидаги ушбу босқичнинг ўзига хослиги ва аҳамиятидан келиб чиқиб, ушбу даврда тафаккурни мактабгача ёшдаги боланинг ақлий ривожланиши билан биргаликда ҳисобга олиш керак, деган фикрга қўшиладилар. Бундай ёндашув бир қатор объектив сабабларга боғлиқ. Ушбу муаммо билан Э.А. Базарз [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Е.А.Вяхирева [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Н.В.Фролова [Ошибка! Источник ссылки не найден.], О.Ю.Субботин [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Г.П.Теске [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Н.Г.Коленцева [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Е.О.Алексеева [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Г.Д.Чистякова [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Я.З.Неверович [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Н.Н.Поддъяков [Ошибка! Источник ссылки не найден.], <https://scientific-jl.com/>

не найден.], Е.Л.Яковлева [Ошибка! Источник ссылки не найден.], В.В.Давыдов [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Н.А.Менчинская [Ошибка! Источник ссылки не найден.], М.В.Крылова [Ошибка! Источник ссылки не найден.] ва бошқалар шуғуланганлар.

Ж.Пиаженинг [0] фикрига кўра, ғоянинг иккита оддий функциясини фарқлаш мумкин: тушунтириш функцияси ва иккита ёпиқ соҳанинг эмас, балки бутун фикраш фаолиятининг бирлигини ташкил этувчи киритиш функцияси.

Болаларнинг тафаккур тенденцияси нафақат нима содир бўлаётганини тушунтиришни биринчи ўринга қўйиш, балки барча нарсанинг сабабларини излашдан иборат. Бу ерда киритиш функцияси юз беради. Тушунтириш функциясининг йўналиши марказдан қочма, яъни фикр моддий натижадан ўз ғояларини ажратиб олади, фаолият ёки ҳодиса – у ердан келиб чиқади. Киритиш функциясининг йўналиши эса марказга йўналтирилган, чунки фикр ниятдан уни бошқарадиган мотивга, ғояга қадар боришга ҳаракат қилади. Тушунтириш функцияси предметларга интилади, киритиш функцияси ғоялар ёки фикрларга интилади. Дастлаб, боланинг фикри ғоялардан ҳам, предметлардан ҳам тенг равишда чиқарилади - у оралиқ позицияни эгаллайди.

Тадқиқотлар натижасида боланинг тафаккури унинг воқеликни идрок этишида туғилганлиги, сўнгра алоҳида психик жараёнда ажралиб туриши аниқланди.

В.В.Зеньковскийнинг [Ошибка! Источник ссылки не найден.] фикрига кўра, болалар бундай муаммоларнинг ечимини тасаввур нуктаи назаридан излай бошлайдилар. Бироқ, мактабгача ёшда образли тафаккур аниқ тасвирлар билан ажралиб туради. Бу айниқса, мактабгача ёшдаги болалар томонидан қочирим иборали нутқни тушунишда аниқ намоён бўлади.

Агар тушуниш ҳақида гапирадиган бўлсак, Г.Д.Чистякованинг [Ошибка! Источник ссылки не найден.] фикрига кўра, мактабгача ёшда мантикий фикрлаш усуллариининг шаклланмаганлиги ҳақиқий материалдаги алоқаларни изланмаганлиги ҳисобланади. Маълумотдаги асосий ўзгаришлар

материал мазмуни элементларини ўз тажрибаси тилига таржима қилишдан иборатдир. Шундай қилиб, бу тажриба қанчалик кенг бўлса, шунча кўп алоқаларни қайта ишлаш керак бўлади, олий тафаккур операциялари даражасига ўтиш имкониятлари шунчалик кўп бўлади.

Илмий билимларни ўзлаштиришнинг муҳим шарти, Я.З.Неверовичнинг **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]** фикрига кўра, эгоцентризмдан децентрацияга босқичма-босқич ўтиш, предмет ва ҳодисаларни турли ҳолатлардан кўра билиш қобилиятидир. Бошқача қилиб айтганда, мактабгача ёшдаги бола турли хил фаолиятни амалга ошириб, унинг нуқтаи назари ягона эмаслигини тушунишни бошлайди.

Я.З.Неверович образли тафаккурнинг кейинги ривожланиши болани мантиқ оstonасига олиб келади, деб таъкидлаган. Бироқ, фаолиятни тартибга солишда ҳиссиётларнинг аҳамияти шунчалик муҳимки, “ҳиссий-мажозий тафаккур” узоқ вақт давомида интеллект таркибида бўлади. Л.С.Выготский **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]** ҳам шу нуқтаи назарга амал қилиб, таъсир ва интеллектнинг бирлиги тафаккурнинг етишмаслиги эмас, балки унинг ўзига хос хусусияти бўлиб, юқори даражадаги умумлаштиришни талаб қилувчи кенг кўламли вазифаларни мантикий расмийлаштиришга мурожаат қилмасдан ҳал қилиш имконини беради, деган. Шу билан бирга, қарор қабул қилиш жараёнининг ўзи ҳиссиёт билан боғлиқ бўлиб, у бола учун қизиқарли ва мазмунли бўлади.

Я.Л.Коломенскийнинг **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]** фикрига кўра бола тафаккурининг ўзига хос хусусияти умумлаштириш бўлиб, ёш босқичларидан ўтиши билан умумлаштиришнинг тузилиши ўзгаради. Бу тафаккурнинг бир туридан иккинчисига ўтиши билан тушунтирилади. Бироқ, классик тарзда умумлаштириш мантикий категория ҳисобланади.

Н.Н.Поддъяков **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]** кўрсатганидек, 4-6 ёшда кўникма ва малакаларнинг жадал шаклланиши ва ривожланиши кузатилади, улар болалар томонидан ташқи муҳитни ўрганиш, предметларнинг хусусиятларини таҳлил қилиш, уларни ўзгартириш учун

таъсир қилишга ҳисса қўшади. Ақлий ривожланишнинг бу даражаси – кўргазмали фаолиятли тафаккур – тайёрлов бўлиб, у дунё ҳақидаги далилларни, маълумотларни тўплашга ҳисса қўшади, ғоялар ва тушунчаларни шакллантириш учун асос яратади, яъни мавҳум, мантиқий фикрлашни яратади.

Бундан ташқари, мактабгача ёшдаги бола “..ҳамма нарса ҳамма нарсага боғлиқ ва ҳамма нарсани ҳаммага тушунтириш мумкин” эканлигига ишонади [0, 56 б.] Бундай тафаккур болаларни исботлашга, асослашга, сабабларни топишга мойиллигини кўрсатади. Ж. Пиаженинг фикрига кўра, болаларнинг кўплаб саволлари пайдо бўлишига сабаб тафаккурнинг ана шу хусусияти ҳисобланади.

Кўргазмали - фаолиятли тафаккур жараёнида тафаккурнинг янада мураккаб шакли - кўргазмали-мажозий шаклни шакллантириш учун зарур шарт-шароитлар пайдо бўлади, бу бола томонидан муаммоли вазиятни ҳал қилиш тасаввурлар асосида, амалий фаолиятдан фойдаланмасдан амалга оширилиши мумкинлиги билан тавсифланади.

Хулоса

Катта мактабгача ёшда кўргазмали моделлаштиришни ўзлаштириш бир неча йўналиш бўйича амалга оширилади. Биринчи йўналиш - моделлаштирилган муносабатлар: фазовий, вақтинчалик ва мантиқий доирасини кенгайтириш. Иккинчи йўналиш ҳар бир тур доирасидаги моделлаштирилган муносабатларнинг умумлашган даражасига тегишли. Учинчи йўналиш болалар ҳаракат қиладиган кўргазмали моделларни ўзгартиришдан иборат.

мактабгача ёшда мантиқий фикрлашни ривожлантириш учун зарур шарт-шароитлар ва бу тафаккурнинг асоси барча психик жараёнлар орқали шартланган ва шаклланганлигини ҳамда математик билимларни ўзлаштириш жараёнида ўйин фаолиятини тўлиқ даражада янгилашини кузатиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алексеев А.А. Взаимодействие образных и символических структур в

развивающемся интеллекте ребёнка. С-Пб.: Питер, 2001. 89 с.

2. Пиаже Ж. Психология интеллекта. - СПб.: Питер, 2004. - 192 с.
3. Bakhtiyorovna, Adizova Nigora, and Ozodova Madina. "Technology Of Training." Aimed At Developing Creative Working Skills In The Training Of Primary School TeachersThe American Journal of Social Science and Education Innovations2021/3/31: 546- 550.
4. Zikirayev A. va boshqalar. O'quvchilar bilimini tekshirishda innovatsion texnologiyalar. // —Xalq ta'limi jurnali, 2001, 6-son. —19-b. 3. Xolmetov M. Tarbiyada didaktik o'yinlarning ahamiyati. // —Ma'rifat, 2002, 6-son. — 16- b.
5. Yusupova A, Qurboniyozov R. Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash muammolari. // —Pedagogik ta'lim jurnali, 2000, 3-son. —18-b. 5. Nishonaliyev U. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalari muammolari va yechimlari. // —Pedagogik ta'lim jurnali, 2000, 3-son. —11-b.
6. Meyliyeva Shoxista Rustamovna, Safarova Nilufar Vohidovna, Maxmiyev Afro'zbek Dadaxon o'g'li OLIY TA'LIM TALABALARINI O'QITISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH. INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE British International Science Conference. 2024. — 255
7. Meyliyeva Shoxista Rustamovna, Pirimova Shaxlo Jo'rayevna, Maxmiyev Afro'zbek Dadaxon o'g'li O'QITISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH. IJODKOR O'QITUVCHI ILMIY-USLUBIY JURNAL. 2024-yil . 44-son. 66-69 b.
8. Meyliyeva Shoxista Rustamovna, Maxmiyev Afro'zbek Dadaxon o'g'li TALABALARINI O'QITISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH. PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference. Part 16 November 29 th COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS. MADRID 2024. 74-78 b.